

ἀξιόλογες παρατηρήσεις προσωπικές, ἔχτος ἀπὸ τὴν ἀπαθείτητα συσχέτιση, σὲ βάσεις σφαλερές, μὲ τὴ βυζαντινὴ τέχνη. Οἱ χρονολογήσεις του, ὅπως καὶ τοῦ Μπρονστάιν, τὸν ὁποῖο συχνὰ μνημονεύει, στηρίζονται στοὺς Κοσίο καὶ Μάγερ, μόνο πού τὴν «Ταφὴ τοῦ Ὁργκάθ» τὴ χρονολογεῖ στὴν ἴδια σελίδα πότε 1586 καὶ πότε 1578. Ἡ ἔκδοση τούτη θ' ἀνταποκρίνεται ὑποθέτω ὀλότελα στὸ γοῦστο τοῦ μέσου ἀμερικάνου φιλότεχνου.

β: Παρ' ὅλο πὺ εἶναι τοῦ ἴδιου ἐκδότη, καὶ χρησιμοποιεῖ τὶς ἴδιες ἀπεικονίσεις, τὴν ἴδια εἰσαγωγὴ τοῦ Μάτθιους, καὶ τὶς ἴδιες, ἀλλὰ κάπως συντετμημένες, σημειώσεις, εἶναι οὐσιαστικὰ ἄχρηστο, κυρίως ἀπὸ τὴ χείριστη ποιότητα τῶν πινάκων, ἔγχρωμων καὶ μονόχρωμων, κι' ἀπὸ τὴν ὀλότελα ἀκατάστατη διάταξή τους. Διερωτᾶται κανεὶς ποιοῦ κοινοῦ τὶς ἀξιώσεις ἀποβλέπει νὰ ἱκανοποιήσῃ μιὰ τέτιας κακῆς ποιότητας ἔκδοση. Σημειώνω μόνο, γιὰ ἐνδεχόμενον ἀναγνώστη, πὺς οἱ διαστάσεις τῶν πιν. 12, 18, καὶ 19 διαφέρουν ἀπὸ κεῖνες πὺ δίνει ὁ πρόσφατος ἔγκυρος κατάλογος τῆς National Gallery τοῦ Λονδίνου, πὺ ἦταν διαθέσιμος ὅταν ἐκδόθηκε τὸ βιβλιάριο τοῦτο, καὶ πὺς ὁ Μάτθιους χρονολογεῖ τὴ «Σταύρωση» τοῦ Λούβρου (πιν. 14) κάπως ἀργά, ἀκολουθῶντας τὸν Serullaz, (δὲς παραπάνω 7). Παρ' ὅλο πὺ βγῆκε δυὸ χρόνια ἀργότερα, ἀκόμα κ' οἱ παραδρομὲς καὶ τὰ τυπογραφικὰ λάθη τοῦ α' δὲν ἔχουν διορθωθεῖ ἐδῶ.

ΑΛ. ΞΥΔΗΣ

Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη. Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, ἐπιμελεία Ἰωαν. Κ. Βασδραβέλλη. Α'. Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης (1695 - 1912), Θεσσαλονίκη 1952, 8ον, σελ. 576. Β'. Ἀρχεῖον Βεροίας - Ναούσης (1598 - 1886), Θεσσαλονίκη 1954, 8ον, σελ. 407.

Ἐπιθυμῶ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης εἰς τὴν πολύτιμον ἐργασίαν τὴν ὁποῖαν ἀπὸ ἐτῶν ἀνέλαβε καὶ μὲ λαμπρὰν ἀπόδοσιν ἐπιτελεῖ ὁ διακεκριμένος ἱστορικὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ κ. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλης, μελετῶν καὶ ἐκδίδων ἐν ἀκριβεῖ μεταφράσει τὰ Τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἐργασία αὐτὴ πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ πρότυπον δι' ὁμοίου τύπου πρωτοβουλίας προκειμένου περὶ τῶν Τουρκικῶν ἀρχείων καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν περιοχῶν, ἰδίᾳ δὲ τῆς Κρήτης, τῆς ὁποίας ἡ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἱστορία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γραφῆ πρὸ τῆς μελέτης τοῦ Τουρκικοῦ ἐν Ἡρα-

κλείω πολυτιμωτάτου ύλικού. Ὁ κ. Βασδραβέλλης, ἀντὶ νὰ χρησιμοποιοῦν ἀποσπασματικῶς τὰ ἔγγραφα αὐτὰ διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν εἰδικῶν θεμάτων, εἶχε τὴν ὠραίαν ἔμπνευσιν νὰ ἐπιμεληθῆ τῆς πλήρους καὶ ἐν πολλοῖς ἄνευ σχολίων δημοσιεύσεως ὅλων τῶν διασωθέντων Τουρκικῶν ἀρχείων, ἐξέδωκε δὲ μέχρι τοῦδε τοὺς δύο πρώτους τόμους, περιλαμβάνοντας τὰ ἔγγραφα Θεσσαλονίκης, Βεροίας καὶ Ναούσης, ἐτοιμάζει δὲ τώρα τὴν ἔκδοσιν τῶν φερμανίων τῆς μονῆς Βλατάδων. Διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς παρέχεται αὐτούσιον τὸ ύλικόν, οὕτω δὲ οἱ εἰδικοὶ ἐρευνηταὶ εἶναι δυνατὸν τώρα νὰ προχωρήσουν εἰς τὰς μελέτας τῶν ἐν πλήρει ἀσφαλείᾳ.

Ὅπως καὶ εἰς τὰ ἐκ Βενετίας ἀρχεῖα περὶ Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰ ἐδημοσίευσεν ἐξ ὀλοκλήρου, ἐν πιστῇ μεταφράσει, ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος (Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, 8ον, σελ. ιε', 576), οὕτω καὶ εἰς τὰ Τουρκικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας ὑπάρχουν ἐγκατεσπαρμέναι χρήσιμοι πληροφορίαι περὶ τῆς Κρήτης. Εἰς τὰ Ἀρχεῖα Θεσσαλονίκης ἀξιόλογος πρῶτον εἶναι ἡ περὶ Κρήτης μνεῖα εἰς τὸ πολλαχῶς ἐνδιαφέρον «Κατακτητήριον αὐτοκρατορικὸν διάταγμα» τοῦ Νοεμβρίου 1715, εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφεται ἡ ἐξέλιξις τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ τῶν Ἑνετῶν (Α, 115 - 123). Ἡ περὶ Κρήτης μνεῖα ἀναφέρεται εἰς τὴν ὀριστικὴν κατάληψιν τῶν φρουρίων τῆς Σούδας καὶ τῆς Σπιναλόγκας τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ 1669 εἶχον παραχωρηθῆ εἰς τοὺς Ἑνετούς. Οἱ Ἑνετοὶ ὅμως, κατὰ τὸ Σουλτανικὸν διάταγμα, τὰ ἐχρησιμοποιοῦν ὡς βάσεις πειρατικὰς, ἐφ' ᾧ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ τὰ πολιορκήσουν καὶ τελικῶς νὰ τὰ καταλάβουν, συνθηκολογησάντων τῶν ἐν αὐτοῖς Ἑνετῶν. Ἡ Κρήτη ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς ἔγγραφον τοῦ Αὐγούστου 1772, εἰς τὸ ὁποῖον γνωστοποιεῖται ἡ λῆξις τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου. Εἰς τὸ ἔγγραφον αὐτὸ δίδονται ὁδηγίαι διὰ τὴν ἡμέραν ἐνάρξεως ἰσχύος τῆς ἀνακωχῆς προκειμένου περὶ Ρωσικῶν πλοίων εὕρισκομένων εἰς τὰ χωρικὰ ὕδατα τῆς Κρήτης (Α'. 282). Εἰς τρίτον ἔγγραφον, φερμανιον, ὑπὸ χρονολογίαν Ἀπριλίου 1801, ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν βαλῆ τοῦ Ἐγιαλετίου τῆς Ρούμελης βεζύρην Χατζῆ Μεχμέτ Χακῆ πασᾶ, ἐπαινεῖται ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἐργασία τοῦ πασᾶ αὐτοῦ ὡς φρουράρχου τῆς Κρήτης. Εἰς ἄλλο ἔγγραφον (Α'. 547) ὑπὸ χρονολογίαν 1851 γνωστοποιεῖται ὁ ἐξισλαμισμὸς δύο Κρητῶν ἐξ Ἡρακλείου. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τοῦ ἀρχείου Θεσσαλονίκης. Ἐνδιαφέρουσαι πληροφορίαι ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰ ἀρχεῖα Βεροίας καὶ Ναούσης. Οὕτω εἰς ὑπὸ χρονολ. 24, 6, 1645 (Β'. 23) ἔγγραφον ἀναφέρεται ὅτι λόγῳ τῆς ἐπιστρατεύσεως διὰ τὴν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Κρήτην αἱ παραθαλάσσιοι περιοχαὶ τῆς Θεσσαλονίκης παραμένουν ἀφρούρητοι. Εἰς ἄλλο ὑπὸ χρον. 18, 10, 1645 (Β'.

26) ἀναγγέλλεται, κατόπιν ἀναφορᾶς τοῦ ἐν Κρήτῃ ἀρχιστρατήγου Βεζύρη Χουσεῖν πασᾶ, ὁ ἐν Κρήτῃ θάνατος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τοῦ οἰκονομικοῦ διαχειριστοῦ τοῦ ἐκεῖ ἐκστρατευτικοῦ σώματος Μεχμέτ Κετχουτᾶ. Τρίτον ἔγγραφο, 21, 1, 1646 (B' 27) ἀναγγέλλει ἐπέκτασιν τῆς ἐπιστρατεύσεως διὰ τὴν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Κρήτην. Εἰς τὸ ἴδιον θέμα ἀναφέρονται καὶ ἄλλα ἔγγραφα: 17, 2, 1646 (B' 28), Μάϊος 1646 (B' 29), 12, 9, 1646 (B' 31). Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀναγγέλλεται ὅτι τὰ Ἑνετικά πλοῖα ἀπέπλευσαν ἐκ Σούδας πρὸς ἄγνωστον κατεύθυνσιν καὶ ἐκφράζονται φόβοι ὅτι πιθανῶς ταῦτα νὰ στραφῶσιν ἐναντίον ἀφρουρήτων περιοχῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰς ἄλλο ἔγγραφο ὑπὸ χρονολ. 28, 2, 1649 (B' 35) ἀναγγέλλεται ὅτι ἀπεφασίσθη «ἡ ἀνοικοδόμησις τριῶν νέων φρουρίων ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ», καὶ διατάσσεται ἡ στρατολόγησις τεχνιτῶν καὶ οἰκονομικῶν διαχειριστῶν. Τὸ αὐτοκρατορικὸν φερμάνιον, ὑπὸ χρονολ. 25, 12, 1666, (B' 41) ἀναγγέλλει ὅτι ὁ Σουλτάνος ἐτοιμάζεται νὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος εἰς τὴν Κρήτην «πρὸς ἀνακατάληψιν ἀπὸ τῶν ἀπίστων ἐχθρῶν τῶν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν εὐρισκομένων φρουρίων» καὶ ὅτι ἐπεβλήθη εἰδικὴ φορολογία εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ σαντζακίου Θεσσαλονίκης διὰ τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος «ἐπειδὴ τὰ σιτηρὰ σπανίζουσι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ καὶ δὲν ἐπαρκοῦν διὰ τὴν διατροφὴν τῶν στρατιωτῶν». Ἐκ τοῦ φερμανίου ὑπὸ χρονολ. 10, 1, 1667 (B' 40 - 43) προκύπτει ὅτι ἡ ἐπιστρατεύσις ἐπεκτείνεται περισσότερο καὶ διενεργεῖται μετὰ πάσης αὐστηρότητος: «σὺν δέ, ὅστις ἐνετάλης νὰ ἀποστειλῆς τοὺς ἀνωτέρω ὀπλίτας εἰς Κρήτην, ἐὰν ἐπιδείξῃς ἀμέλειαν καὶ ὀλιγωρίαν κατὰ τὴν ἀποστολὴν ἢ κατὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς τιμωρίας [τῶν φυγοστράτων] θέλεις τιμωρηθῆν μὲ τὴν αὐστηροτέραν τῶν ποινῶν». Εἰς τὸ ὑπὸ χρονολ. 31, 12, 1669 (B' 49) φερμάνιον ὑπάρχει ἡ ἐνδιαφέρουσα πληροφορία ὅτι ἄρχονται ἐργασίαι ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν τοῦ Ἡρακλείου: «ὁ μέγας ἀρχιστράτηγος μετὰ τῶν ἀφοσιωμένων γενιτσάρων θέλει παραχειμάσει εἰς τὴν νήσον Κρήτην, ἵνα ἐπιβλέψῃ εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ φρουρίου τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τὴν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἄλωσιν αὐτοῦ». Ἐγγραφο ὑπὸ χρονολ. 5, 2, 1822 (B' 281) παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι πλεῖστοι «πιστοὶ [Μουσουλμάνοι] ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Κρήτῃ ἐμαυτύρησαν εἰς χεῖρας τῶν ἀπίστων, πλεῖστοι δὲ ἄλλοι εἶναι πολιορκημένοι καὶ οὐδεὶς ἐνδιαφέρεται δι' αὐτούς». Τέλος εἰς τὸ ὑπὸ χρονολ. 15, 6, 1846 (B' 354) ὡς παράδειγμα τιμωρίας τῶν καταχρωμένων τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπαλλήλων τῆς αὐτοκρατορίας ἀναφέρεται ὅτι «ἐπαύθη ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ ὑφίσταται ἔλεγχον διὰ τὰς παρανόμους ἀπολήψεις του» ὁ ἐκ Κρήτης καταγόμενος βαλῆς τῆς Μουσούλης Μεχμέτ πασᾶς.

Κατὰ ταῦτα, ἡ ἔκδοσις τῶν Τουρκικῶν ἀρχείων περὶ Μακεδονίας

συμβάλλει καὶ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης. Περισσότερον ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν παροχὴν ἐπὶ μέρους νέων ἢ ἀπὸ τὴν ἐπαλήθευσιν παλαιῶν καὶ γνωστῶν πληροφοριῶν, ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Βασδραβέλλη ἔκδοσις συμβάλλει ὡς πρωτοβουλία καὶ ὡς μέθοδος ἐργασίας. Εἶναι γνωστὴ ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Τουρκικοῦ ἀρχεῖακοῦ ὑλικοῦ καταβαλλομένη προσπάθεια ἐν Κρήτῃ, δὲν εἶναι ὅμως ἄσκοπον νὰ ὑπογραμμισθῇ ἡ ἐργασία τῆς Ἑταιρείας Μικεδονικῶν Σπουδῶν καὶ τοῦ κ. Βασδραβέλλη.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ